

LIAUDIES DAINA — TAUTOS SIELOS IŠRAIŠKA

(Lietuvių dainų dvasia ir pobūdis)

ANTANAS MACEINA

Platonas, apžvelgdamas menus, kurie labiausiai tiktų jo idealiai valstybei, pasirinko muziką ir būtent choro dainas, lyra ar citra pritiriamas, nes "ritmas ir harmonija giliausiai įsiaknėja į sielos gelmes ir stipriausiai ją paveikia. Jie patys yra grožis ir žmogų padaro gražų"¹. Muziką be žodžių ir poeziją be dainavimo Platonas atmeta kaip nemeniškas² Betgi, kaip žinome, grožis Platonui yra tapatus tiesai ir gėriui, o meditatyvus gėrėjimasis juo atskleidžia amžinąjį grožį. Tad choro dainai iškeltas uždavinys toli gražu neapsiriboja pedagogika, bet apima ir metafizinį-religinį žmogaus perkeitimą.

Tokią reikšmę teikia dainai ir R. M. Rilke, kai jis į dieviškąjį Orfėjų kreipiasi prašydamas: "Sutvarkyk rėksnius, dainuojantis dieve"³. Riksmas yra girdima nesantaikos objektyvacija būtyje ir tik dainavimas įstengia "sumažinti riksmą, riaumojimą, bliovimą"⁴ ir išlaisvinti tvarinį iš "patrakusio drakono"⁵ būklės. "Kiekviename daikte tūno belaisvis", — sako Rilke ir skiria muzikai uždavinį jį išlaisvinti.

"Įeik, o muzika, daiktan kiekvienan
Ir išlaisvink iš kiekvieno daikto, kiekvienujų durų
Ilgai ir bailiai laukiančius pavidalus"⁶

Nesunku įžvelgti, kad muzikos išvaduotas "pavidalas" Rilkei ir choro dainomis perteiktas grožis Platonui reiškia tą pačią žmogaus esmės vidinę formą. Graikų filosofas ir vokiečių poetas sutartinai priskiria dainai perkeičiančiąją jėgą.

Bet kaip ši jėga veikia žmogaus sielą? Kokį poveikį savo ruožtu turi dainos perkeista siela tai pačiai dainai? Daina veikia žmogų iki metafizinių gelmių ir kartu dainą kuria žmogus, jos kūrėjas. Iš to kyla labai svarbūs tarpusavio santykiai, kurių pasireiškimą tautoje nagrinėsime remdamiesi lietuvių liaudies dainomis. Taip tikimės geriau pažinti tiek lietuvių tautos sielą, tiek lietuvių liaudies dainas.

PASTABA. Šiame straipsnyje pateikiamos pagrindinės idėjos didesnio darbo, kuris parašytas BFI (Baltisches Forschungsinstitut — Pabaltijo tyrinėjimų institutas, įkurtas VFR pokario metais. — Vert. past.) pavedimu. Jame lietuvių dainos nagrinėjamos kultūriniu-sociologiniu arba literatūriniu metodu. Šioje dalyje kalbama tik apie dainos vietą lietuvių

tautos būtyje ir dainų pobūdį. Dainų formos ir išraiškos priemonių analizė bus pateikta vėliau. Dainų tekstus į vokiečių kalbą išvertė autorius — išskyrus tuos, kur nurodytos vertėjų pavardės.

I. DAINOS VIETA LIETUVIŲ TAUTOS GYVENIME

1. Daina visur ir visada lydi lietuvi

Lyginant su vizualiniu, vaizduojamuoju menu, liaudies daina lietuvių gyvenime ir pasaulėjautoj užima ypatingą vietą. Lietuvių tauta turi išties turtingą medžio skulptūrą, kuri visų pirma iškiliai pasireiškia koplytstulpių ir kryžių įvairove bei gausumu⁷. Ištobulintas taip pat audimo ir mezgimo menas, kur savita augalinių motyvų stilizacija ir gražūs spalvų deriniai yra susilaukę gero įvertinimo. Taigi neteisinga būtų neigti lietuvių potraukį formai ir vaizdavimo jėgą. Medžiagas, vartojamas pirmykščiame žmonių gyvenime, lietuviai apdirbdavo su meniniu pomėgiu. Ir vis dėlto meniniai kūriniai iš medžio, akmens ar geležies nėra ta forma, kurioje spontaniškai objektyvuotūsi vidinis lietuvių pasaulis. Vaizduojamasis, vizualinis menas niekada nebuvo gausiai paplitęs lietuviuose: jis buvo ir liko pavienių užsiėmimu. Dažniausiai šie gyveno kaip keistuoliai ir po savo mirties retai palikdavo pasekėjų⁸.

Tuo tarpu daina išties yra visuotinai paplitusi lietuvių liaudyje. Beveik nėra tokios gyvenimo srities, kuri nebūtų apipinta dainomis, nelyginant vijokliais: gimimas ir mirtis, vestuvės ir vardynos, metų šventės, šienapjūtė, rugiapjūtė, linų mynimas, naktigonė. Tylūs, ilgi žiemos vakarai, kai merginos verpia, o vyrai suka kanapines virves, — viskas pradedama daina, daina palydima ir baigiama su daina. Jau XVII a. pabaigoje buvo konstatuotas ir aprašytas natūralus lietuvių liaudies polinkis dainuoti. Raginės pastorius Th. Lepneris apie tai sakė: visi lietuviai "yra kompozitoriai, savo dainoms kuriantys melodijas, nors kai kurias jie išmoksta ir iš vokiečių. Iš prigimties jie linkę dainuoti ir todėl yra puikūs musici naturales... Daugiausia dainuojamos mylos' dainos, tačiau dainuojama ten ir apie tokius dalykus, kurie jiems ateina į galvą ar esti prieš akis". Ir čia pat jis išverčia pastoriaus W. Martinuso lotynišką eilėrašį, kuriame kaip tik pabrėžiamas lietuvių liaudies dainos visuotinumai: "Lietuvių liaudie, ... tavoji širdis iš prigimties dega meile melodijai, dainai ir rimui; tu geni savo galvijus ganytis dainuodama; nepavargstančiu balsu tu dainuoji eidama, ardama, vestuvėse, krikštynose ir įvairiuose sambūriuose"⁹. Tą patį patvirtino ir kiti folkloristai, kalbininkai ir muzikai¹⁰. "Jei kas yra jojęs ar važiavęs per Lietuvą, — rašo

vienas iš vėlesnių autorių Victoras Jungferis, — tas yra girdėjęs grįžtančių iš darbo plovėjų, vyrų ir moterų, dainavimą. Gal jis yra stovėjęs prie vienišų sodų, iš kurių vakarais sklisdavo tęsiama ir liūdna daina. Gal jis yra stovėjęs prie upės, kurios veidrodiniu paviršiumi lėtomis bangomis sklido naktinė miško kirtėjų daina“¹¹.

Pažymėtina, kad lietuviai puikiai suvokia savojo dainavimo džiaugsmą ir vertina sugebėjimą dainuoti. Vienoj dainoj kaimo vaikinai piktinasi savo kaimynais, prasimaniusiais, kad jis nesugebąs dainuoti. Atsakydamas jis giriasi savo dainyno gausumu: jeigu atidarytų dainų skrynelę, tai dainuodamas galėtų nukeliauti nuo Tilžės iki Karaliaučiaus; jei neužtektų dainų, tai traliuotų; jei neužtektų traldužių, tai švilpautų¹². Iš tikrųjų, kai buvo pradėtos rinkti lietuvių liaudies dainos, dažna senesnė moteris mokėjo iki 300 arba net 400 melodijų ir pilnus dainų tekstus¹³.

Taigi tikroji lietuviškos sielos objektyvacija yra daina. Lietuviai dainuoja ne dėl meno¹⁴, bet kad pačia daina suteiktų savo gyvenimui būties formą. Todėl jie nedainuoja klausytojams: nedainuojantis klausytojas netoleruojamas. Lietuvių liaudies daina nėra koncertinis kūrinys, kuris leistų nuošaliai ir abejingai jį klausytis; daina yra savotiškas pasibuvimas, buvimas kartu, kuriame turi dalyvauti visi esantieji. Todėl joje nėra paskirų dainininkų ar vedančiųjų, kuriems kartu dainuojantys tėra tik fonas ar palyda — kas, pavyzdžiui, dažnai yra rusų ar ukrainiečių liaudies dainose. Lietuvių liaudies daina iš esmės yra bendrijos daina. Bendras gyvenimas, kurį lietuvių valstietis gyvena kaime, tiksliai atsispindi ne tik jo dainų turinyje, bet taip pat ir jų atlikimo formoje.

Todėl lietuvių liaudies daina nėra negyva jau išnykusios praeities liekana, bet vis dar gyvastingos tautos dabarties natūralus sandas. Liaudies dainų gimimas daugumoje Vakarų Europos šalių yra pasibaigęs. J. G. Herderio teiginys apie vokiečių liaudies dainas — „Mūsų bardų balsas jau nutilo“ nusako apskritai ir Vakarų Europos liaudies dainos likimą. „Tikroji liaudies daina, — sako W. Wiora, — savo išraiška yra esminių tautos sluoksnių nuosavybė“¹⁵. Deja, šiuolaikinės Europos vystymasis eina šių esminių tautos sluoksnių dvasinio svetimėjimo kryptimi: tikrąją liaudies dainą „išstumia bažnytinės, mokyklinės, organizacijų ir gatvės dainos“¹⁶. Liaudies daina užrašoma raštu, įrašoma magnetofono juoston, net dainuojama, bet jos buvimas jau nebėra organiškasis liaudies gyvenimo sandas, o tik sustingęs koncertinis numeris scenoje arba radijuje. Tuo tarpu gyvų liaudies dainų esmė yra „ne sustabarėti, bet kisti, ne sustingti, bet sruventi“¹⁷.

Šis liaudies dainos gairėjimo ir sruvenimo procesas Lietuvoje dar iš šiuandien tebevyksta. Iki pat mūsų laikų lietuvių tauta kaip bendrija tebekuria naujas dainas, kurios savo dvasia ir forma yra tikros liaudies dainos. „Man pačiam, — pasakoja V. Jungferis, — vieną dieną žemaičių

valstiečių šeimoje buvo padainuota daina, kurią baigus abi šeimos dukterys pažiūrėjo į mane su lūkesčiu. Kai aš pagyriau melodiją, vyresnioji rausdama paaiškino, kad šią dainą per pastarąją savaitę ji sudėjo kartu su seserimi ir pritaikė jai melodiją”¹⁸. Kiekvienas svarbesnis įvykis tautos gyvenime yra akstinas naujam dainų srautui. Kaip rodo naujaisi liaudies dainų rinkiniai¹⁹, Pirmasis pasaulinis karas ir iškovota nepriklausomybė buvo ypač stiprūs akstinai lietuvių liaudies poetų ir muzikų kūrybinei fantazijai. Netgi šiandien esama įrodymų, kad liaudies dainos kūrimas Lietuvoje nėra nutrūkęs. Liaudies kova prieš vergovę ir kartu komunistų valdžios pastangos švęsti savo pergalę kaip liaudies pergalę taip pat objektyviausi dainoje; tokiu būdu atsiradusios vadinamosios miškinių dainos²⁰ ir, iš kitos pusės, sovietinio laikotarpio dainos²¹. Tiesa, šios dainos yra pernelyg apneštos kasdienybe, todėl jų gyvavimas bus trumpas. Tačiau pats jų atsiradimo faktas pažymėtinas.

(Bus daugiau)

Parengė *Leonardas Sauka*

¹ Plg. *Platonas. Valstybė. Kn. 3: Puota.*

² Plg. *Wilamowitz-Mülendorf U. V. Platon.* Berlin. 1919. I. P. 50; II. P. 637.

³ *Rilkė R. M. Sonetai Orfėjui (Sonette an Orpheus).* II. 26.

⁴ Ten pat I. 1.

⁵ Ten pat.

⁶ *Rilkė R. M. Ankstyvieji dienoraščiai (Tagebucher aus der Fruhzeit).* Leipzig, 1942. P. 361.

* Ištrauka. Vertimas imtas iš: *Ethos: Baltų kultūra ir lietuviška savimonė.* 1984. Vertėjas nenurodytas. Čia skelbiamas vertimas patikslintas.

⁷ “Niekur pasaulyje, išskyrus gal Tiroli, nėra tiek kryžių, kiek Lietuvoje. Aukšti kaip medžiai (liet. kryžiai yra 4–6 m aukščio — *A. Mac.*) stovi jie vieniši pakelėse, tarpučerėse ir kryžkelėse. Guotais stovi jie lietuvių kapinėse, auga šalia kapų tarsi juodos lelijos. Nuo laiko pakrypę, šie aukšti kapų kryžiai yra lyg simboliai mirusiųjų, su kuriais lietuvių tauta kaip jokia kita gyvena nuolatiname baimingame arba draugiškame sąlytyje, sveikina praeinančius ir pravažiuojančius. Dažnai, ypač žiemą, tampa neįauku, kaip iš po žemę dengiančio sniego kyšo aukšti, juodi kryžiai, lyg rimtu pirštu motų” (*Struck II. und Eulenberg II. Skizzen aus Litauen, Weissrussland and Kurland.* Berlin, 1916; plg. *Jungfer V. Litauen, Versuch einer Kultursoziologie.* Tübingen, 1948. P. 115). Plg. *Jaroševičius.* Lietuvių kryžiai. Vilnius, 1912 (liet. ir pranc.); *Varnas A.* Lietuviškų kryžių albumas. K.; *Mažulis A.* Lietuviškas kryžius ir jo kilmė// *Aidai.* 1951. Nr. 2; *Gimbutienė M.* Lithuanian crosses: Study of ancient symbolism (rankraštis).

⁸ Įsidėmėtinas ir toks faktas: lietuvių audimo menas, ir visų pirma juostos, pasižymi spalvų švelnumu ir gyvumu, o lietuvių liaudies plastika yra sustingusi ir šiurkšti, kas vyskupą Tiškevičių 1752 m. paskatino tokius meno kūrinius pavadinti “monstra... habitu gestuque ex toto se abhorrentia” ir uždrausti vartoti religiniams tikslams.

* Vartojame žodį “myla” vietoj “meilės” (Lieben), pabrėždami necrotinį, brolišką-seserišką lietuviškų dainų pobūdį. Meilės — tiesiogine prasme — dainų, kurių, pvz., gausu slavuose, lietuvių tautosaka beveik nežino (*Vert. past.*).

⁹ Der Preussische Litauer (apie 1690); plg. *Junger V.* Litauen. P. 68-69.

¹⁰ Plg. *Rhesa L.* Dainos oder litauische Volkslieder. Königsberg, 1825; *Nesselmann G. H.* Dainos. Litauische Volkslieder. Berlin, 1853; *Bartsch Ch.* Dainų Balsai: Melodien und deutsche übersetzung litauischen Volkslieder. 2 Bd. Heidelberg, 1886-1889; *Bezzenberger A.* Litauische Forschungen. Göttingen, 1882; *Meulen R. v. d.* Die naturvergleiche in der Liedern und Totenklagen der Litauer. Leiden, 1907; *Teztner F.* und H. Dainos. Litauische Volksesänge/Reclams Bibliothek. Nr. 3/694.

¹¹ Litauen. P. 36-37.

12 "O ir pramanė mane bernytį
Nemokantį dainuoti!
Kad atidaryčiau dainų skrynelę
Dainužėms išdainuoti,
Nuo Tilžės miesto iki Karaliaučiaus
Dainužėms nudainuočiau.
O jei n'įstekčiau dainų dainuoti,
Traldužėms nutralduočiau.
Jei nepritekčiau traldų tralduoti,
Švilpyte nušvilpyčiau".

(Plg. Lietuvių poezijos antologija / Sud. J. Aistis ir A. Vaičiulaitis. Chicago, 1951. P. 21).

¹³ Plg. *Krivickienė G.* Dainos / Dr. J. Balio įvadas. Freiburg: Brsg, 1948. P. 10.

¹⁴ Muzikinis dainos atlikimas ne visada yra tobulas tiek dėl ribotų balso galimybių, tiek dėl muzikinės lavos trūkumo. Todėl Th. Lepneris nėra visai neteisus, sakydamas, kad, nepaisant lietuvių įgimto gabumo dainai, kartais būna "toks kaukimas ir dūzgis, kad tenka užsikimšti ausis" (plg. *Junger V.* Op. cit. P. 68-69). Sunkiausia lietuviui sekasi dainuoti tolygiu taku. Jungferis taip aprašo savo įspūdžius iš katalikų bažnyčios Žemaitijoje: "Giedojimas buvo sklidas sulaikomo įkarščio, kas veikė beveik slegiamai. Kartais nutrūkdavo ritminga natų seka. Tonai dingdavo, peršokdavo, susimaišydavo su kitais" (Ten pat. P. 38).

¹⁵ Das echte Volkslied. Heidelberg, 1950. P. 53.

¹⁶ *Wiora W.* Op. cit.

¹⁷ Ten pat. P. 9.

¹⁸ Litauen. P. 52.

¹⁹ *Krėvė-Mickevičius V.* Dainavos krašto liaudies dainos, 1926; *Norkus J.* Karo laikų lietuvių dainos, 1927; *Dovydaitis J.* Dainos, 1930.

²⁰ Lietuviškas miškinių dainas — jų tekstus ir melodijas — į Vakarų atnešė vokiečių merginos, kurios pokario badmečiu iš Rytų Prūsijos (ypač nuo Karaliaučiaus) atbėgo į Lietuvą. Pralaidusios čia kelėtą metų ir išmokusios kalbą, vėliau (1951-1953) sugrįžo į Vakarų Vokietiją. Dalį šių dainų išleido PLB Vokietijos krašto valdybos informacijos. Weinheim a.d. Bergstrasse, 1952. Nr. 9-13; 1953. Nr. 12, 19-22, 25, 36-37.

²¹ Kad Lietuvoje esama sovietinių dainų, patvirtina Telšių kraštotyros muziejaus direktoriaus V. Valatkos straipsnis, kuriame jis rašo: "Norėčiau atkreipti dėmesį, jog jų pareiga yra rinkti liaudies kūrybą ir ją studijuoti. Tiek dabar gimsta naujų liaudies dainų, kuriose apdainuojamas tarybinis gyvenimas ir draugas Stalinas! Reikia jas rinkti ir mokyti iš jų" (Tautos meilė — kūrybos šaltinis // Tiesa. 1952. Nr. 304). Kaip rodo paskatinimas, čia kalbama ne apie sovietinių poetų sukurtas ir vėliau harmonizuotas eiles, bet apie pačioje liaudyje gimusias sovietinio turinio dainas.